

І. М. МИРОШНІЧЕНКО
(Київ, Україна)

ОБСЯГ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ "ФРАЗЕОЛОГІЯ" В КОРЕЛЯЦІЇ "СУКУПНІСТЬ МОВНИХ ОДИНИЦЬ"

Проаналізовано погляди вітчизняних та закордонних лінгвістів на обсяг термінопоняття "фразеологія" як сукупність мовних одиниць. Обґрунтовано власне розуміння цього поняття.

Ключові слова: фразеологія, пареміологія, фразеологічна одиниця, паремія.

У сучасному мовознавстві усталилося два діаметральних погляди на обсяг термінопоняття фразеології в кореляції "сукупність мовних одиниць": фразеологія в широкому розумінні та фразеологія у вузькому розумінні. Л. Г. Скрипник, яка є прихильницею широкого трактування фразеології, до фразеологічного фонду української мови зараховує:

- 1) прислів'я, напр.: *немає науки без муки; під лежачий камінь вода не тече; не купити ума, як нема;*
- 2) приказки, напр.: *і в нашої кози хвіст виросте; був у Римі та й папи не бачив; вивести на чисту воду;*
- 3) лексичні ідіоми, напр.: *некти раків, байдики бити;*
- 4) традиційні формули вітань, напр.: *здоровенькі були; скільки літ, скільки зим;*
- 5) усталені формули припрошування, запрошування до столу тощо, напр.: *чим багаті, тим і раді; ласкаво (гостинно) просимо; хліб та сіль;*
- 6) формули побажань, віншувань, напр.: *ні пуху ні пера; від краю до краю усім добра бажаю; здоровенькі будьмо та себе не гудьмо;*
- 7) формули прокльонів, напр.: *бий би її тряця; матері його ковінка;*
- 8) формули узвичаєних відповідей на певні питання, прохання тощо, напр.: *— Як поживаєш? — А так! Жию — хліб жую;*
- 9) формули дражніння, напр.: *заплач, Матвійку, дам копійку;*
- 10) каламбурні сполуки, напр.: *на городі бузина, а в Києві дядько; триндиринди коржі з маком;*
- 11) крилаті вислови, напр.: *гроші не пахнуть; хто не працює, той не їсть;*
- 12) складені терміни, напр.: *адамове яблуко, питома вага*) [5, с. 24–72].

Широкого розуміння обсягу термінопоняття фразеології у зазначеному розумінні та, власне, самого референта дотримується О. І. Єфімов. Фразеологізмами науковець вважає "не лише ідіоми, а й прислів'я, приказки, афоризми письменників, крилаті рядки віршів, стійкі формули й звороти науково-термінологічного характеру, деякі канцелярські штампи, виробничо-технічні вирази тощо" [2, с. 279–280]. Обґрунтовуючи свою позицію, О. І. Єфімов указує на те, що "всім цим матеріалом користується письменник, оскільки ці стійкі вирази входять до системи мови, надають їй своєрідного національного колориту й специфіки. Усі ці "самородки" та "самоцвіти"

мови, які є свідченням її самобутності, повинні бути в центрі уваги стилістів. Натомість практика певних лінгвістів старої школи, які визнавали фразеологією мови лише ідіоматичні вирази, призводила до того, що величезний фразеологічний матеріал залишався поза полем зору" [2, с. 280].

Невиправданим, на думку О. О. Селіванової, є винесення прислів'їв, приказок, примовок, загадок, прикмет, скоромовок та замовлянь за межі фразеології до сфери фольклористики, оскільки "паремії та фразеологізми об'єднують ознаки відтворюваності, стійкості, культурної маркованості, а також високий рівень кумулятивності та трансляторності. Розгляд паремій у складі фразеології значно розширює її зв'язки з іншими лінгвістичними дисциплінами" [4, с. 645].

Широко розуміють фразеологію як сукупність мовних одиниць і польські мовознавці. Так, наприклад, С. Скорупка фразеологізмами вважає стійкі словосполучення, усталені порівняння, словосполучення з лексично зв'язаним значенням, вільні словосполучення, прислів'я та приказки, сентенції, максими, афоризми [11, с. 6–8].

Представники вузького розуміння обсягу термінопоняття фразеології в кореляції "сукупність мовних одиниць" (Л. Г. Авксент'єв, В. М. Мокієнко, Ю. Ф. Прадід, О. І. Смирницький та ін.) референтом вважають лише ті звороти, які в семантичному відношенні рівнозначні слову або словосполученню. О. І. Смирницький із цього приводу писав: "фразеологізм залучається до мовлення власне як ціла одиниця і функціонує у мовленні як одне ціле слово, він є певним "еквівалентом слова". Еквівалентність ФО слову (її уподібнення слову) полягає в тому, що ФО притаманні дві характерні ознаки типового слова: семантична цілісність та існування як готової одиниці у мові, її відтворюваність у мовленні" [7, с. 208].

В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко до фразеології як сукупності мовних одиниць у вузькому розумінні пропонують відносити:

1) метафоризовані сполуки різної структури й походження, напр.: *сушити голову, до схід сонця, вітер у голові (кого), до сьомого поту, крик моди, ні в тин ні в ворота*;

2) метафоризовані професійні словосполучення, напр.: *на живу нитку* (з мовлення кравців), *закласти фундамент* (з мовлення будівельників), *скласти зброю* (з мовлення військових), *питома вага* (з мовлення фізиків);

3) компаративні фразеологізми, напр.: *як корова язиком злизала, мов на долоні, наче в усі, боятися як вогню, схожий як дві краплі води*;

4) допустові фразеологічні одиниці, найчастіше структурно оформлені за допомогою допустового сполучника *хоч* та дієслова наказового способу, напр.: *хоч водою розливай, хоч око вийми*;

5) сполучення повнозначного слова зі службовим, напр.: *з-під поли, на кістках (чийх), не за горами*;

6) метафоризовані крилаті вирази різного походження, напр.: *справна цифра, синій птах, буря в склянці води*;

7) метафоризовані деривати, тобто еліптичні частини ширших усталених висловів, напр.: *піймати синицю в руку* (з паремії *краще синиця в руках, ніж журавель в небі*), *кувати залізо ← куй залізо, поки гаряче* [8, с. 28–29].

Вузько розуміє фразеологію в зазначеному сенсі Л. Г. Авксентьев. Науковець уважає, що не можуть бути об'єктом вивчення фразеології речення на зразок прислів'їв, крилатих виразів, цитат, штампів, які також є стійкими зворотами, але за своєю будовою становлять закінчені судження, самостійні комунікативні одиниці [1, с. 41].

Укладачі академічного “Словника фразеологізмів української мови” за межі фразеологічного фонду виносять:

1) сталі словосполучення, у яких відсутнє метафоричне або метонімічне переосмислення, напр.: *наживати ворогів; не час;*

2) прислів'я, напр.: *дарованому коневі зубів не лічать; знає кіт, чие сало з'їв;*

3) приказки, напр.: *мова — не полова; не ти перший — не ти останній; коса — дівоча краса;*

4) усталені порівняння, напр.: *кремезний як дуб; червоний як рак; росте як бур'ян;*

5) крилаті вирази, напр.: *усе тече, все змінюється; від великого до смішного один крок; бути чи не бути;*

6) перифрастичні звороти, які змінюють слова в описовій формі, напр.: *виявляти піклування = піклуватися; надавати допомогу = допомагати; покласти надію = надіятися;*

7) складені терміни, напр.: *лінгвістична географія; електрична дуга; цукровий діабет;*

8) нефразеологізовані тавтологічні словосполучення, напр.: *смішки смішками; ридма ридати; з боку на бік; дурень дурнем;*

9) словосполучення, у яких компоненти зберігають свої лексичні значення, але один із них реалізує свою семантику лише в поєднанні з іншими компонентами, напр.: *вовчий апетит; гусяча шкіра; єгипетська робота;*

10) складені прийменники або сполучники, напр.: *відповідно до; з того часу, як; через те, що;*

11) деякі дієслівно-іменні словосполучення, близькі до перифразів, напр.: *впадати в гнів; вводити в оману; доводити до розпачу* [6, с. 4–5].

Вузьке розуміння обсягу термінопоняття фразеології у кореляції “сукупність мовних одиниць” підтримують такі польські мовознавці, як С. Бомба, Г. Дзямська, А. М. Левицький, Я. Ліберек, П. Мюлднер-Нецковський та ін. Так, зокрема, П. Мюлднер-Нецковський фразеологізмом називає “суспільно усталене словосполучення щонайменше двох слів, значення якого не впливає зі значень його компонентів” [9, с. 15]. “Прислів'я, — зазначає науковець, — не належать до фразеології; це окремі, готові тексти” [9, с. 20]. На межі фразеології, на думку П. Мюлднера-Нецковського, перебувають терміни (*kwas siarkowy, spółgłoska wargowa*), складені іменники (*samochód ciężarowy, płatki owsiane*) та публіцистичні словосполучення (*polityka fiskalna, władza państwowa*) [9, с. 20].

Проміжну позицію між широким та вузьким розумінням обсягу фразеології у зазначеній кореляції займає, на нашу думку, О. В. Кунін. Науковець до фразеології відносить “словосполучення та речення (у тому числі й прислів'я) з повним або частковим переосмисленням компонентів та зі стійкістю

фразеологічного характеру" [3, с. 211]. Звороти, що не мають фразеологічної стійкості та вживаються в буквальному значенні, О. В. Кунін називає "стійкими сполученнями нефразеологічного характеру" [3, с. 211].

Погляди О. В. Куніна поділяє й польська дослідниця А. Новаковська. Аналізуючи сталі, відтворювані конструкції (крилаті вислови, складені терміни, мовні штампи, кліше, перифрастичні звороти, фразеологічні звороти, усталені порівняння, прислів'я), авторка дійшла висновку, що лише фразеологічні звороти, усталені порівняння та прислів'я правомірно називати фразеологічними одиницями [10, с. 28–45].

З огляду на те, що в науковій літературі на позначення прислів'їв, приказок, приповідок та афористичних висловів уже давно функціонує термін *паремії*, а їх вивченням займається окрема галузь на межі мовознавства й фольклористики — *пареміологія*, в наших наукових дослідженнях ми дотримуємося вузького розуміння обсягу термінопоняття фразеології як сукупності мовних одиниць: фразеологізмами вважаємо семантично неподільні, відносно стійкі, відтворювані одиниці, організовані за моделлю словосполучення, переважно експресивного характеру.

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. — Харків, 1983. — 137 с.
2. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. — 2-е изд. — М., 1961. — 519 с.
3. Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс). — М., 1970. — 343 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава, 2006. — 716 с.
5. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. — К., 1973. — 280 с.
6. Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко та ін. — К., 2003. — 1104 с.
7. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. — М., 1956. — 260 с.
8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. — К., 2007. — 494 с.
9. Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego: wyrażenia, zwroty, frazy. — Warszawa, 2004. — 1088 s.
10. Nowakowska A. Świat roślin w polskiej frazeologii. — Wrocław, 2005. — 231 s.
11. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego: W 2 t. — Warszawa, 1974. — Т. I: А — Р. — 788 s.

I. Myroshnichenko

THE CONTENT OF TERM-CONCEPT "PHRASEOLOGY"
IN CORRELATION TO "COMBINATION OF LANGUAGE UNITS"

The views of home and foreign linguists are considered to the volume of phraseology. The concept is substantiated.

Key words: phraseology, paremiology, phraseological unit, paremiae.